

առաքելոյն՝ և կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հետ, Հակառակ այն թուութեան՝ որ հեթանոսութենէ մնացած էր, մեծն Ներսէս, կ'ըսէ փառասոս, Աշտիշատու ժողովով սահմանեց՝ «գլխի լինիցին յամուսնութեան օրինաւորը. մի՛ ստել և մի՛ դաւ բերել իւրեանց աւուսնութիւնն զալ կողմանցէ՛»։ այսինքն է երկուստեք հաւատարիմ մնալ ամուսնական կապին։ Եւ կը յարէ պատմիչը՝ թէ «յաւուրսն Ներսիսի հայրապետին ոչ որ իշխեր ի նմանէ հասնել կամ բողոք զկիւն իւր զամուսնի յամենայն երկիրն Հայոց... և ոչ այլ առնել միւսանգամ իշխել որ համարձակել»։ Իսկ յետ իւր մահուան՝ Պապի թոյլտուութեամբ տիրեց անկարգութիւնը ժամանակ մը՝։ Եզնիկ նոյնպէս հակառակ է ապահարգանի. «Աստուած, կ'ըսէ, ի բնէ կարգեաց՝ թէ թողջէ այր զհայր և զմայր իւր, և երթիցէ զհետ կնոջ իւրոյ։ Զհետ կնոջ իւրոյ առէ, և ոչ զհետ կտնաց։ Չի և զառաջին սահման բնութեանն հաստատեցէ, ասաց տէր ի սուրբ աւետարանսն՝ թէ Զոր Աստուած զուգեաց՝ մարդ մի՛ մեկնեցէ՛»։ Այսպէս և Մանգակունին՝ վասն կնոքորաց ճառին մէջ մեկնելով Պետրոսի խօսքը, «Արք իմաստութեամբ բնականացին ընդ կանայս», կը յարէ. «և ոչ ատելութեամբ ինչ հեռանալ հրամայէ. զի... որ զկինն իւր ատէ, անձնասպան է։ Այլ թէ վասն չքաւորութեան որ որդւոյ առնիցէ ատելութիւն ընդ ամուսնոյ իւրոյ, չար է առաջի Աստուծոյ՝»։ ուր ատելութեամբ՝ անոր յաջորդող կնասնութիւնը կ'իմանայ։

Այսպէս հայ եկեղեցին իւր առաջին շրջանին սերտիւ կապուած էր կաթողիկէ Եկեղեցւոյ հետ՝ իբրեւ «մի մարմին և մի հոգի» ըստ առաքելական բացատրութեան, կամ իբրեւ իւր մօր հետ՝ ըստ Եղիշէի. կապուած նուիրապետօրէն, վարդապետութեամբ ու սրբարար խորհուրդներով. և իւր դրօշին նշանն ըրած էր առաքելոյն

սահմանը, «մի տէր, մի հաւատք, մի մկրտութիւն»։ Այս սահմանն ամբողջ պատահեց նաև յետ հայրապետական աթոռին անկախութեան, որ զտոութեան արդիւնք էր՝ ըսինք՝, մինչև որ հասաւ եկեղեցական բաժանումը։

(Շարունակելի)

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻՍԿՈ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԶԵՆՈՎԳԻՐԷ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՊԱՏԻՒՆԷ
ԱՄԻՐՏՈՒՎԱԹԱՏ

(Շար. տես Բազմ. 1927, էջ 166)

Պատճառ հասկանալու զխառնուած դեղերն՝ որ զհիւանդի տառնին. և է որ թրիաքութիւն այլ առնէ և զմահացու դեղերուն չարութիւնն խափանէ, և ուզեալն և կամեցան որ չիսեն. վասն ստածման հիւանդին, և թրիաք այլ լինի՝ որպէս աւագ մանուկին, և աւագ թրիաքն, և մասրի ախտոսն, և զալիօնն որ է՝ զախտայ, և որ սոցին նման է. այն պատճառովն եղև այս խառնութիւն, և այլ շատ պատճառ կայ, որ մէկ մէկ դեղով ստացուած չի լինի, և այն բժշկապետքն որ կարծողք էին, հասկցան և իմացան, որ այս դեղերու խառնութիւնն ճշմարիտ է, և այս բժշկապետքն թապիրն լաւ է։

Թէ մարդ ի նաւ մտնելու լինիս, գ. օր յառաջ հանց կերակուր պիտի որ զըստամոքն յուս ժովցնէ, որպէս սերկնելի շարապ. ինծոքի, զարծի, նոսն, ազոքի, որն օր լինի՝ որ զըստամոքն ի վերբերութենէ պահէ։ Եղի՛ և քաղցրէ պատրաստ կալ. առջի օրն երբ մտնօ՝ ի ծով մի հայիր, և հոտ մի առնուլ։

Երրորդն՝ որ յիշեմք՝ զկիւնքն, և զսահմանքն, առ. դեղերուն, և զխառնուած դեղերուն զօգտութիւն՝ որ շկայ ի մէկ մէկ դեղերն, և ի խառնուած դեղերն՝ զօրութիւն մի կայ, որ ի յայլ ցեղ դեղեր՝ որ առ. առնուին, և այլ ուժովն այն է, որ մէկ զօգդածի համար լինի, և հանց ստածուած լինի զօգտածին՝ որ ի ըստամոքն հեռու լինի, և պատեն է՝ որ իր օգտութիւնն պատուական է՝ և քնդունելի է, և խառնուած է յիրար. բայց ասկից շատ տո՛ւք՝ և ի վերա այսոր այլ իրք մի տար ի գեղէն որ զուժն լվատուծէ. Եւ

1. Ա կ. ր. Ե, 11. — 2. փաւ. 76. — 3. փաւ. 229. 4. Եւդի, 81. — 5. Մանգ. 138. — 6. Բզմ. 1926, 194-5.

ասացած է թէ՛՝ օգտութիւն՝ ֆլան դեղի՛՝ այս ինչի աղէկ է, և օգնէ անոր համար որ հնչուութեամբ և անուշութեամբ փարատէ զհիւանդն։ Եւ այլ ասացած է թէ՛՝ այս ինչ դեղի՛ զօրութիւն չար է՝ այնոր համար, որ յիւրմէն դժուարութենով խալըսի մարդ, և շատ դժար կայնէ։ Եւ այն որ իւր չարութիւն միջակ է, և ա. զօգուածի մի յօգտութիւն աւելի է, պիտի որ անկից քիչ մի այլ խառնեւ իր օգուութեան համար. և այն զօգուածքն որ ըստամոքին մօտակ է, և յայն դեղերն որ յիշեցաք քիչ խառնել կու պիտի՝ վասն՝ այնոր համար որ ուժով է. բայց շատ օգտութիւն ունի, պիտի որ զ՛նչ շատ աւելի լինի՝ և ո՛չ պակաս, և այն դեղն որ խիստ ուժով է, չի պիտի որ շատ խառնես։ Եւ այն դեղն որ խիստ ուժով է, և օգտութիւն քիչ է՝ յիւրմէն այլ քիչ պիտի խառնել՝ որ մուհտատիլ լինի։ Եւ այն դեղն ուժով չէ, և օգտութիւն շատ է. յանկից շատ խառնել կու պիտի, որ օգտութիւն լման կատարի, և այն դեղին ուժով՝ որ միջակ է, և օգտութիւն այլ միջակ է։

Չորրորդ՝ յիշենք զգեղերն թէ՛ ինչպէս յիրար խառնեն և չինեն զամուսնին, և այստեք՝ որն մամուսնի է, որն դուստեր է, որն հապեր է, որն պատպուստի է, և որն չափեր է, որն տիմէզի է, որն տալեամի է, և այլ որ սոցին մանն է։ Գործամ ուզեաւս որ դեղ չինէ՝ յառաջն զգեղերն ճանաչել կու պիտի և ընտրել, զաղէկն աւուսուն, և զհոգն ի միջին ընդրեն, և թէ՛ այլ ցեղ իրք խառնել է ընդրեն, և յստակեն, և զգտածն և զաւերածն ի մէջէն հանեն, և զայն դեղերն որ ծնծուկու է ի զափրասին շաղաքն աղայ, և ի քարէ հաւանն ծնծէ, և ապրչուսի մաղով մաղէ. և այն դեղերն որ մանր ծնծելու է, իր Թարփիպն աղէկ լինի, և օգտութիւն լման, և այն դեղերն՝ որ ի ճուվարին կու մտէ՝ չէ՛ պատեն որ մանր ծնծուի։ Ասացել է Գեփանոս՝ վասն ճուարիչ քամոնուն համար, թէ՛ չինեցի և ի թան տարայ զայս ճուարիչն, և զայն օգտութիւն որ կ'ուզէի չի գտայ. բայց զգոց յորդոռնց և ցաւ տեսայ յիրմէն ինձի տրտութիւն ընկաւ, և վարեցայ թէ՛ իմ բնութիւնն աւերեր է, այնոր համար այլ զեզօ ինձի օգտութիւն չարար և զէն արար, և յետոյ միտք արի, որ ծնծած էր խիտ բարակ, և յետոյ դարձեալ չինեցի, և զօգտութիւն գտայ, և սս. ճուարիչուն խառնուածն բարակ չի պիտի, և զգեղերն զատէ կու ծնծել կու պիտի, և զկշիռն լման պիտի այնէլ, և զթարփիպն այնոց որ զամբնեն է՝ և քամոնքն է, զայնոց զինով, և կամ այլ իրօք

պիտի, գրնել և դրորել, և ի հաւանն սղկել որ միատորի։ Եւ զայն որ ի միդրն խառնելու է՝ զծնծած գեղերն ի վրայ ցանէ և շաղէ, և զայն որ ի ձմեռն կու շաղես, զմիդրն, Գ. դեղերուն չափ արայ՝ և խառնէ զգեղերն և շաղէ։ Եւ այն որ ամառն խառնելու է՝ և շաղելու է՝, Բ. դեղերուն չափ արայ՝ և զմիդրն՝ յստակէ, և զմոմն գտաէ յիրմէն, և զգիրփուրն առ, և զգեղն հանց աման դիբ՝ որ, դ. մառն թերի լինի. դեղ կայ որ կու ճուայ՝ և շափն կու ճլանէ, որ չաւրիի և զամանն չկոտրէ, և զմեծ մանունին խառնել և շաղծել կու պիտի, և շունչն ելնէ և պահեն, Եւ զխուստերն լինելու. յառաջն զգեղերն մանր ծնծեն, ի հաւանն մէջն վարդի ջրով, և զգոռուսին զօսարանն ի հետն շաղէ, և զվարդի՛՛՛՛՛՛՛ քիչ քիչ ի վրայ լից՝ և ծնծէ և շաղէ և զուրս արայ, և ի շուքն չորցու, և ամէն վաղ և երեւկայ շրջէ, և ի միսն և ի փոշոյ ի զատ պահէ. միշն չորնայ, և չ'աւրիւի. Եւ թէ՛ զուրուք չինեն, յառաջն զլուքն յիստակէ և լուայ, և լուանայն ստէ. բուղանդ չինի՝ և զուքն ծնծէ, և ի շարէ անցոյ, և ի հաւանն դիբ՝ և զջուրն ի վերա կաթեցոյ և տրորէ և քամէ ապրչումէն։ Եւ զհապերն, որ է՝ մուղլ՝ և քիթիւայ, և այլ խէժեր որ կայ, վարդէ՛՛՛՛՛՛՛ զրջէ, որպէս յառաջն եմ յիշեր. որ տրորէ ի հաւանն, և զգեղերն ի վրայ ցանէ և ծնծէ՝ որ շաղի և հապ չինէ։ Եւ զմատպուսին դեղերն ջրով զրջէ, և եփէ հահանդ կրակով՝ որ ուժն չիւրթայ, զամուսն շակն, և զափթիմոնն, և զճարխոտն և այսոցն ամենուն ուժքն քարշէ, և չ'է պատեն որ շատ եփեն կու այրի, և այլ պաղի դեղերն որ եփեն լու մօտենայ ապայ ի մէջն ձգէ, որ ա. ժամ կենայ, և չ'է պատեն որ չերեփոյն տրորեն, և սպրկիկ կտակով քամէ, և յստակէ, և թէ՛ հաճի խիտ գէշ լինի, խիարշամպոյն այլ ի յայս ցեղերուն է, Դուրբ է, եփելով ուժն կու խափանի, և հաճի այլ կու փոխի, չ'է պատեն եփուիլն. և մատպուսն որ քամած լինի, տրորէ և խառնէ՝ որ հալի ի մէջն և չերխիստն այլ ստէ. շինիփիւ. և ի մատպուսն կուհալի, և զհնդի՛՛՛՛՛՛՛ աղն. որչափ որ պիտի խառնէ, և թրպուլն, և զարիդոն, և որ շաղէ է սոցա, յաւել խառնել կու պիտի, և թէ՛ հապ առնեն՝, օ. դր. խառնէ, և ի մատպուսն, Բ. տր. խառնէ, որ գիր գործն առնէ։

Նինգերորդն՝ որ յիշէ՝ զգեղերուն չինելն և զայրելն, և զտապկենն, և զհայելն։ Յառաջն կտուէ՝ յիստակ, և ամաղէ, և այն որ եփելու է եփէ, և քամէ զջուրն, և հոռոմ ձէթով, և պաւ խուր եղով տապկէ, և չ'այրես զհոնդն խորո-

վելն, և տապկելն. յառաջն յիստակէ, և նոր պուտուկով տապկէ. և յայրենս, և նոր պուտուկով, կողմն ի կրակն դիր և տապկէ, և պուտուկն տաք, նայ, և դեղին հոտն ելանէ և չայրի: Եւ զապիկին ի կրակն ձգելն որ այրի և կարմրի և քանի մի հնդ սո. աբա մինչև մանրի, և զքարերն այլապէս լուանան, ի յայնից դեղերն, որպէս թութիան՝ և շատնան, և զլէմբան, և որ նման է սոցա. յառաջն պիտի որ կամակէ՛ յիստակ ջրով ի հաւանն ձեծնէ, և քիչ ջուր լից և ի չիւնի աման փոխէ՝ և շրջէ՝ որ ամէնն ի ջուրն ելանէ և ի տակն նստի և առնուս և պահես: Եւ զմարգարիտն ք և զպէսէտն, իր ի մուֆարենն կու մտէ, այսպէս լուայ զպէսէտն, և զսատաֆն, և զքարուպան, որ որ սոցին նման է, զամէն մէկ ի նոր կնիճ դիր, և ի տիւնի հնքամթով ձեւ փէ, և ի տաք թոնիր դիր որ աղէկ այրի, և այն որ Խաղութն է, և եաշմն է, և որ նման է սոցա, ձեծնէ կու պիտի և ի պաղ ջուրն ձգել, և թասով՝ այնեւ: Եւ զսարատանն այրելի սո. է. յամոնան աւուրքն որ արեգակն ի յառիւծն մտել լինի, և զոտներն կտրեն, և զփորն յստակն և լուանան՝ և ի նոր պուտուկ դնեն և ձեւ փեն զքերտանն, որպէս յառաջն ստացի, և ի տաք թոնիր դնեն, և զկրակն քաշն ապա դնեն, որ մօխիւր չլինի՝ յայրեն և խորվի, և թէ յապիկին յամոն դնես այլ աղէկ լինի: Եւ զկորն որ ի մանուկն յախրապին մտէ, սո. այրել կու պիտի զկորն այրելն որպէս յառաջն յիշած է. ի շիշային մէջն դնել կու պիտի և հալած մոմ ի վրայ և Ժ. դր. ձէթին: Բ. դր. մոմ պիտի, և կամ Բ. և կէս պիտի. և զտիմէտինն սո. չիւնել կու պիտի, և զքամուքան, և զայլ դեղերն քիչ քիչ ի վրայ խառնէ իմում ըտուղանն, և հաւան ձեռօք հար աղէկ՝ և մահրամն, և տիւմէտն, այսպիսի կերպովս: Եւ ամենայն մում ըտուղան որ ամանն աւուրքն չիւնի. Ժ. դր. ձէթ. Գ. դր. մոմ յիրար խառնէ. և մոման աւուրքն. Բ. դր. մոմ. Ժ. դր. ձէթ խառնէ: Եւ զձէթերուն չիւնիլ սո. արայ. թէ հուղ է, և թէ խոտ է, որ ի ձէթերն մտնու, յառաջն ձարւնաւ, և ի ջուրն դրջէ օր մի և զիւր մի, և ջուրն այնչափ պիտի, որ ծածկէ զդեղերն, և մէկ այլ օրն հոցու, և ձեռօք անէ և քամէ և խառնէ չիրկի ձէթ՝ և հոցու՝ որ ջուրն երթայ և ձէթն մնայ: Եւ թէ դեղերն նուրբ լինի՝ զգեղն ի չիւնի աման դիր, և կամ ի շիշայի մէջ դիր՝ և զշիշան ի պուտուկն դիր, և ջրով հոցու որ եփի և քամէ, և դարձնալ ի շիշան դիր և ձէթ լից ի վերայ և հոցու որ ջուրն երթայ և ձէթն մնայ:

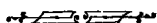
Հոս կ'աւարտի ամբողջ Յառաջաբանութիւնը, վերջը ունենալով կարևոր Յիշատակարան մը, որ Ամիրտովաթի տիտղոսները կը յայտնէ, և է՝ հետեւեալը:

« Եւ կատարիցաւ առաջաբանութիւն աղբաւ. « պատիւն՝ կամօքն Աստուծոյ, Եւ յիշեմ մէկ « քանի բան մի այլ թէ պատճառն ինչ է որ « այս առաջաբանութիւնս գրեցաւ. տեսայ ես « անպիտան ծառայ աստուծոյ Ամիրտովաթս, « ի թմականութեան հայոց, Ալ: ապրիլ ամ. « սոյ՝ ի Գ: ի տօնի աւետման սրբոնոյ Աստուա, « ծածնին՝ ի վայրաքաղաքն ի կոստանդինուպո, « լիս, և զտաք շատ աղբապատինի, որ գրած « էր հայոց լիզով, և զինչ որ կու յիշէին զայս « չինուած իրացս զպատճառն չի գիտէին՝ թէ « այս յէր էր, և զդեղերուն Թապրալն չգիտէին, « և զինչ որ կու չինուէր չէր աղէկ՝ ի գործն « պակասութիւն կայր, և չ'էին գիտել զայս ա. « ռաշաբանութիւնս, և մեք գրեցաք և յայտ. « նեցաք, զի ով որ ի յայս արուեստս հետեի, « նայ իւր շինած դեղերն պակասութիւն չգտուի, « կամօքն Աստուծոյ, և զիս՝ հառապաշի՝ և « պօստանձի պաշի՝ յիշեցէք ի տէր »:

Հարկ չեմ տեսներ բացատրութիւններ տալ Յառաջաբանութեանց մէջ յիշուած դեղերու կամ բոյսերու մասին, երբ գիտեմք թէ անմահն Հ. Ղ. Ալիշան իր « Հայբուսակ »-ին մէջ անոնց վրայ գրած է նոյն տեղեկութիւններ:

Բարիք 1927

ՏՈՐԹ. ՎԱՆԱՄ Գ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

ԼՈՒՍԱՆՑՔԻ ՎՐԱՅ ԳՐԵԼԻՔ

Ա.

Թաղէտս Աղալբէկեան¹ փառաւոր Բիււզանդացւոյ հետեւալ խօսքերուն մէջ « Ըսաւ ապուրն ընդ Եղչիրս և », գտնում է մի անմեղ պատասխան Միւրտէանի այս հարցմանը. « Ըսանապարսն ի Բագրեկանդ ընդ ո՞ր երթայ »: Եւ Միւրտէանի զայնոյթն ուղեւորների ղէմ արդարացեցելու համար, Եղչիրս ուղղելու հարկ տեսած է, փոխելով յՄիւրտէ, Թեւադրելով զՂուսն իւր ուրացութեան: Սակայն Աղալբէկեանի

1. « Հանդէս Ամսօրեայ »-ի 1926 թաւրայ 7-8 միւսգիւն Թուրքում, էջ 384-387: